

УДК 636.4. 082.
© 2015

Усачова В. Є., кандидат сільськогосподарських наук

Полтавська державна аграрна академія

СУЧАСНИЙ СТАН РИБНИЦТВА, ІСТОРІЯ ТА РОЗВИТОК ГАЛУЗІ НА ПОЛТАВЩИНІ

Рецензент – кандидат сільськогосподарських наук О. М. Бондаренко

На основі літературних джерел розглянуто виробництво риби в сегменті світової аквакультури. Проаналізовано вилов риби та добування інших водних живих ресурсів в Україні та Полтавській області в розрізі останніх років. Розглянуто окремі аспекти історичного розвитку рибництва на Полтавщині. З'ясована потенційна можливість рибної галузі в досліджуваному регіоні, що визначено наявністю комплексу умов для її розвитку, включаючи велику кількість рибогосподарських водойм, систему ставкових господарств.

Ключові слова: рибництво, рибогосподарські водойми, аквакультура, ставки, водоймища.

Постановка проблеми. Загальновідома традиційно важлива роль у забезпеченні продовольчої безпеки належить водним об'єктам особливо в забезпеченні людини білками тваринного походження, вітамінами, мікроелементами та біологічно активними речовинами. На рибу припадає 17 % споживання населенням світу тваринного білка, вона є джерелом необхідних поживних речовин, вітамінів і омега-3 жирних кислот. Якщо в 1960 році споживання риби на душу населення в світі становило 10 кг, то в 2012 році вже – 19 кг. У глобальному масштабі рибному господарству в багатьох країнах світу відводиться значна роль у підтриманні зайнятості населення та його добробуту, в формуванні грошових надходжень і доходів, у т. ч. податків. Рибне господарство є джерелом сировини для харчової галузі і функціонує за рахунок самовідновлювальних ресурсів Світового океану і внутрішніх водойм [6].

Останніми роками у зв'язку зі значним зменшенням у світовому океані запасів риби, а відповідно й обсягів її вилову, все більшого поширення набуває розвиток різних форм аквакультури. За даними Держкомстату за 2013 рік вітчизняними риболовецькими підприємствами і фізичними особами-підприємцями, які здійснювали рибогосподарську діяльність, було виловлено і добуто 225,8 тис. т риби та інших водних біоресурсів, що в розрахунок на одного середньостатистичного мешканця становить близько 5 кг, з

яких менше 0,2 кг припадає на внутрішні водойми. Водночас за окремими експертними оцінками, щонайменше близько 10 % обсягу риби і морепродуктів, що споживають українці, імпортується з-за кордону [8].

У цілому, в порівнянні з відповідним періодом 2012 року загальний обсяг добування водних біоресурсів збільшився на 10,7 %, у т. ч. вилов риби – на 9,9 % і становив 216,3 тис. т, або 95,8 % загального обсягу. Обсяг добування інших водних біоресурсів у 2013 р. збільшився на 12,0 % та становив 9,4 тис. тонн [7].

Водночас основні резерви збільшення обсягів виробництва рибної продукції в Україні дає ставова аквакультура. Ставова аквакультура є досить специфічним напрямом рибництва і розглядається як важливий показник підвищення ефективності використання сільськогосподарських територій та отримання товарної продукції. Сьогодні вилов риби у ставках рибних господарств складає 51 % від загального вилову риби у внутрішніх водоймах, та 8,4 % від загального вилову риби та добування інших водних живих ресурсів у водоймищах України [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Останнім часом обсяги споживаної в їжу риби продовжують рости. Стан світового вилову риби та аквакультури показує, що ніколи люди раніше не споживали стільки риби і їх добробут не залежав так сильно від цього сектору. Водночас, якщо обсяг виробництва аквакультури (окрім рослиноїдних) у світі в 1960 році становив 1,6 млн т, то вже в 2012 році – 66,6 млн тонн.

У результаті зростання попиту і збідніння багатьох промислових акваторій від перелову сьогодні вже майже половина морепродуктів вирощується штучно. Протягом кількох десятиліть аквакультура показує зростання, яке перевищує 10 % на рік. Здебільшого це зростання припадає на країни Азії, де зосереджено 90 % акваферм.

У 2013 році світове рибне виробництво внаслідок рибного промислу та аквакультури встановило новий світовий рекорд: його обсяг збіль-

шився до 160 млн т проти 158 млн т минулого року. За оцінкою ФАО, виробництво в сегменті аквакультури за рік зросло з 67 до 70 млн т, що становить 44 % від загального обсягу виробництва рибної продукції і 49 % – риби для безпосереднього споживання людиною.

За даними спільної публікації Світового банку, ФАО та Міжнародного науково-дослідного інституту продовольчої політики (IFPRI) до 2030 року на аквакультуру чи рибництво буде припадати близько двох третин (62 %) світового виробництва рибної продукції [6].

Проаналізувавши літературні джерела, слід відзначити, що основним напрямом рибогосподарської діяльності на внутрішніх водоймах України, що забезпечує до 70 % рибної продукції та становить головний резерв подальшого розвитку вітчизняної аквакультури, є ставове рибництво, особливо в нинішній ситуації, пов'язаній з окупацією Криму.

Мета дослідження: узагальнення літературних даних, визначення особливостей та тенденцій розвитку рибництва в Україні, світі, а також вивчення розвитку рибогосподарської діяльності на Полтавщині.

Завдання: визначити місце і роль Полтавської області у розвитку рибного господарства України.

Результати досліджень. Потреби спільноти в продовольчому білку в 2012 році, що задовольняється за рахунок риби, оцінюється майже в 130 млрд доларів США. Риба відноситься до числа масових продовольчих товарів. Україна не є виключенням і риба тут є одним з основних джерел тваринного білка. В окремі періоди Україна мала максимальні обсяги загального вилуви риби і морепродуктів, які досягали 1,2 млн т, а споживання на душу населення – до 18–19 кг на рік, з них 8,6 кг – рибних продуктів.

Територіальне розташування, наявність водойм та доступ до світового океану визначають стан рибного господарства та рибальства серед усіх країн світу. В Ісландії, Норвегії, Японії, Південній Кореї, ЄС, США і Китаї промислове рибальство розвинене на високому рівні. Громадяни даних країн сповна забезпечені широким асортиментом рибопродуктів, займаються також сільськогосподарською діяльністю зі штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах, а рибний промисел становить значну частку надходжень до бюджету [4, 12].

Україна має значний ресурсний потенціал (фонд рибогосподарських водних об'єктів становить 15,6 млн га), однак добування водних біо-

ресурсів постійно скорочується: 1991 рік – 905 тис. т, 2001 рік – 334 тис. т, 2013 рік – 226 тис. т, 2014 рік – лише 93,8 тис. тонн (без урахування даних щодо добування водних біоресурсів по АР Крим). Водночас імпорт водних біоресурсів зростає, у 2013 році порівняно з 2005 роком його обсяги зросли у 3,9 рази, а з 2010 – в 1,5 рази. Тобто галузь не розвивається, її конкурентоздатність знижується. Аудит Рахункової палати назвав причини такого стану – неналежне матеріально-технічне забезпечення, відсутність обігових коштів, зростання вартості енергоносіїв, неналежне відтворення водних біоресурсів, низька конкурентність вітчизняної продукції галузі порівняно з відповідною імпоротною продукцією. Колегія Рахункової палати констатувала, що Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки не виконується, а рибна галузь, яка в недалекому минулому відіграла значну роль в економіці країни та її продовольчій безпеці, на сьогодні втратила свої позиції і як ніколи потребує зваженої державної політики щодо її розвитку [9]. Історично в Україні та на Полтавщині зокрема, рибне господарство було відоме з давніх-давен. Так, статистичні дані Полтавської губернії за 1914–1915 роки яскраво свідчать про розвиток цієї галузі тваринництва. На той час в губернії налічувалось 309 великих та малих річок, а риболовними вважались близько 90 річок. Рибу також розводили у 115 замкнутих водоймах.

Найбільша кількість рибоводних поселень розташовувалась біля річок: Дніпра – 58 поселень, Сули – 58, Удаю – 55, Ворскли – 24, Голтви – 15, Орлі – 15, Псла – 46, Хоролу – 30 (табл. 1).

Із вищенаведених даних бачимо, що рибальство на початку ХХ століття було сконцентровано навколо Дніпра, Сули, Удаю, Псла, Хоролу, Ворскли, Голтви, Орлі [10, 11]. У статистичних збірниках тих часів знаходимо інформацію щодо видів риб у річках Полтавської губернії, серед яких нараховувалось більше 40, а саме: осетр, білуга, стерлядь, короп, лящ, ясь, чабак, тарань, чехонь, судак, окунь, щука, карась круглий, карась довгугватий, линь, налим, голавль, в'юн.

За даними Колос О. М. в історії розвитку рибогосподарської діяльності відомо багато технологічних схем виробництва риби. Найтривалішу історію розвитку має ставове рибництво, тобто розведення і вирощування риби в спеціально збудованих або непристосованих для цього ставках та інших відносно невеликих штучно створених, а іноді і природних водоймах у тому числі і тих, що одночасно використовуються для інших господарських потреб [5].

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО. ТВАРИННИЦТВО

1. Кількість риболовних річок у 1914 році («Статистический справочник по Полтавской губернии»)

Повіти	Кількість		
	Річок	Озер	Рибальських поселень
Гадяцький	5	4	30
Золотоніський	11	16	42
Зіньківський	7	1	16
Кобеляцький	10	15	29
м. Конст-град	9	-	31
Кременчуцький	20	48	39
Лохвицький	5	-	33
Миргородський	4	6	31
Переяслівський	13	16	43
Пирятинський	10	2	32
Прилуцький	9	1	39
Романський	4	-	22
Хорольський	7	5	21
Усього по губернії	90	115	466

Однак рибицтво у Полтавській губернії в замкнутих водоймах (ставках) на той час було мало розвинуто. В губернії нараховувалось усього три великих ставкових господарства: у Полтавському повіті, у Хорольському та Пирятинському повітах. Ставковим рибицтвом займалися лише 10 господарств, у 7-ми з них рибицтвний промисел зводився до годівлі риби, і тільки у 3-х господарствах розводили нові породи риби: королівські, японські та польські коропа, американські соми. Статистичні дані тих часів свідчать, що власної свіжої риби для мешканців Полтавської губернії не вистачало. З інших регіонів було завезено у 1910 році 25,330 пудів, у 1911 році – 28,718 пудів, разом з тим із губернії було також вивезено у 1911 році 5,215 пудів. Вивозились продукти рибицтва, свіжа риба, раки до Києва та Петербургу [1].

Полтавська область є одним з найбільш перспективних рибогосподарських регіонів за обсягом вилову риби в Україні. Потенційна можливість рибної галузі обумовлена наявністю комплексу умов для її розвитку, включаючи велику кількість рибогосподарських водойм, розвинену систему ставкових господарств та риборозплідників. Загальна площа земель Полтавської області, покритих водою, становить 1488 км², або 5,18% від усієї території області. У тому числі: під штучними водоймами – 1310 км², річками та струмками – близько 103 км², озерами – 51,4 км². В області налічується 146 річок (водотоків довжиною понад 10 км) загальною протяжністю 5100 км. Серед них дві великих (понад 500 км) –

Дніпро і Псел. Дев'ять середніх (довжиною 101–500 км) – Ворскла, Сула, Оріль, Удай, Хорол, Оржиця, Мерла, Орчик, Коломак, 135 малих річок (100 км і менше), а також приблизно 1600 струмків. Озерність області становить менше 1% від усієї території – 124 озера, загальною площею 676 га.

Кількість ставків, що нараховуються в області складає – 2688 шт., площею водного дзеркала до 20 тис. гектарів. Налічується 69 водосховищ із загальною площею водного дзеркала 6469,5 гектарів. Найбільшими є Кременчуцьке та Дніпро-дзержинське водосховища (табл. 2) [7].

За останнє десятиріччя в Полтавській області внаслідок антропогенного впливу значно скоротилися площі та зменшилась продуктивність нерестовищ в найбільших водосховищах.

У товарному рибицтві проходить спад обсягів вирощування та вилову товарної риби, який пов'язаний зі значним скороченням використання штучних рибних кормів через їх високу вартість, значним податковим тиском, незадовільним кредитуванням в умовах сезонного характеру та дво-, трирічним циклом виробництва (табл. 3).

Головними суб'єктами підприємницької діяльності в ставковому рибицтві Полтавської області є стави. Кількість та площа ставків, переданих в оренду та погоджених з управлінням облводресурсів становить, відповідно, 608 шт. та 5363,72 гектарів. Станом на 01.03.2015 року в області налічується близько 457 фермерських господарств та ФОП(и) орендарів.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО. ТВАРИННИЦТВО

2. Моніторинг наявності наданих в оренду водних об'єктів загальнодержавного значення станом на 01.03.2015 року

№ п/п	Райони	Наявність ставків, шт.	Наявність водосховищ, шт.	Кількість орендарів, водокористування з якими погоджено Полтавським управлінням облводресурсів	Кількість ставків, переданих в оренду та погоджених з управлінням облводресурсів, шт.	Площа ставків, переданих в оренду та погоджених з управлінням облводресурсів, га
1	Великобагачанський	63	6	23	30	285,37
2	Гадяцький	148	4	43	61	192,9418
3	Глобинський	490	4	17	18	292,06
4	Гребінківський	44	4	4	5	20,1218
5	Диканський	105	3	24	29	74,651
6	Зіньківський	205	1	28	31	123,2547
7	Карлівський	108	4	29	42	398,2187
8	Кобеляцький	56	1	7	8	172,5
9	Козельщинський	36	0	6	8	26,1814
10	Котелевський	8	1	5	5	51,81
11	Кременчуцький	75	1	5	12	202,05
12	Лохвицький	151	2	29	34	289,32
13	Лубенський	93	1	12	23	176,584
14	Машівський	71	6	25	41,5	688,6205
15	Миргородський	183	5	24	34	537,0565
16	Н. Санжарський	57	2	23	26	160,8
17	Оржицький	37	1	0	0	0
18	Пирятинський	43	1	13	15	169,8413
19	Полтавський	139	5	37	58	205,4374
20	Решетилівський	36	2	8	12	89,9047
21	Семенівський	29	2	7	8	332,8785
22	Хорольський	71	3	20	24	273,9262
23	Чорнухинський	59	0	8	12	114,8858
24	Чутівський	151	5	49	57,5	363,3791
25	Шишацький	159	5	11	14	121,9249
	м. Полтава	60				
	м. Лубни	9				
	м. Миргород	2				
	Усього	2688	69	457	608	5363,72

У великих не спускних ставах виробництво риби найчастіше починають з випасної системи і використання таких риб, як короп, товстолобик, білий амур, судак, сом, лин, лящ, сріблястий ка-

рась та інші. За даними статистичного щорічника Полтавської області з кількості добутої риби найбільший відсоток становить лящ – 31,9 %, товстолоб – 16,6 % (табл. 4) [3].

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО. ТВАРИННИЦТВО

3. Виллов риби та добування інших водних живих ресурсів Полтавської області останніх років

Показники	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього	4698	3288	2163	3459	3355	1748	1379	1485	1303	1288
Внутрішні водойми	4698	3288	2163	3459	3355	1748	1379	1485	1303	1288
Прісноводні водойми	4698	3288	2163	3459	3355	1748	1379	1485	1303	1288
У т.ч. водоймища (без рослинодічних риб)	-	1126	853	1321	1158	1136	1056	1037	957	932
Ставки та інші водойми рибних господарств	3444	2094	1275	2008	2098	554	163	275	333	362

4. Виллов риби та добування інших водних живих ресурсів за видами

Показники	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього	4698	3288	2163	3459	3355	1748	1379	1485	1303	1288
Тюлька	183	69	71	17	-	67	64	57	10	46
Вобла, тарань	164	607	177	40	123	111	101	95	141	138
Судак	47	31	14	23	20	23	23	27	25	25
Лящ	103	168	366	599	595	473	390	366	383	411
Короп	2303	469	482	1693	1609	315	112	76	82	77
Товстолобик	788	1592	529	432	403	192	224	294	112	214
Інші види	1120	352	524	655	605	603	465	570	550	377

Висновок. Викладене вище дає підстави зробити висновок, що Україна має значний ресурсний потенціал, однак добування водних біоресурсів постійно скорочується і в період з 1991 до 2014 року майже в 10 разів.

На Полтавщині галузь рибництва має багато-

вікову історію, розвиток якої обумовлений в основному територіальним розташуванням та наявністю водойм. Саме ці передумови перетворюють її в найбільш перспективний рибогосподарський регіон за обсягом виллову риби. Про що і свідчать проведені дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Бондаренко О. М.* З історії розвитку рибництва в Полтавській губернії // *О. М. Бондаренко, В. Є. Усачова* // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – №1. – с. 76–79.

2. *Гойчук О. І.* Державне регулювання рибної галузі // Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик. – №16 (473) 18–24 квітня 2012 року [Електронний ресурс] / *О. І. Гойчук*. – Режим доступу : <http://khntusg.com.ua/files/2012/internetkonf/section2.pdf>.

3. Головне управління статистики у Полтав-

ській області, 2003–2015. Дата останньої модифікації : 22/12/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.poltavastat.gov.ua/main/stat_info/riba/riba1.htm

4. *Кернасюк Ю.* Рибництво: потенціал є! / *Ю. Кернасюк* // *Агробізнес сьогодні*. – К., 2014. – №11.

5. *Колос О. М.* Історичні аспекти становлення рибництва в країнах східної Європи [Електронний ресурс] / *О. М. Колос*. – Режим доступу : www.ua.abslib.com/205818-1.istorichni-asp.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО. ТВАРИННИЦТВО

6. Обзор рынка аквакультуры России и мира за полугодие. 2014 год [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.belgorodinvest.com/files/digest/aqua_WEB.pdf.

7. Полтавське обласне управління водних ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poltavavodgosp.gov.ua/index.php?id=49>

8. Проект рішення обласної ради «Про внесення змін та доповнень до обласної Програми розвитку галузі тваринництва на 2011–2015 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblrada.pl.ua/ses/6/15/13.pdf>.

9. Ресурсному потенціалу рибної галузі – зважену державну політику. Прес-служба Рахункової палати [Електронний ресурс]. – Режим до-

ступу : <http://www.acada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16745229>.

10. Рыболовство и рыбоводство // Статистический справочник по Полтавской губернии на 1914 год. Полтава : типография т-во Печатного дела, 1913. – С. 147–151.

11. Рыболовство и рыбоводство // Статистический справочник по Полтавской губернии на 1915 год. Полтава : типография т-во Печатного дела, 1915. – С. 148–152.

12. Стан рибного господарства в Україні у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/content/stan-ribnogo-gospodarstva-v-ukrayini-u-2013-roci>.